Cristina ***ZBANŢ***

ASPECTE ALE PARATEXTUALITĂŢII ÎN TRADUCERE

Astăzi asistăm la producerea şi punerea în circulaţie a unui volum impunător de traduceri de diferite tipuri: scrise şi orale, specializate şi artistice. Acest fapt se datorează dinamicii relaţiilor ce se constituie între diverse comunităţi socioeconomice. Traducerea apare astfel ca un pod ce leagă cele mai diferite culturi, anume de aceea calitatea traducerii dictează şi calitatea relaţiilor intersociale şi interculturale.

Este cunoscut faptul că o bună parte din viziunile şi concepţiile teoretice referitoare la traducere au apărut ca material însoţitor al textelor traduse. Numeroşi traducători au explicat felul în care au tradus, argumentând necesitatea împrumuturilor sau a creaţiilor neologice pe care le foloseau în versiunile din limba-ţintă. Drept exemplu clasic a servit întotdeauna traducerea *Bibliei* realizată de Sf. Ieronim în latină. Această versiune a marcat în mod esenţial istoria şi teoria traducerii, iar Sf. Ieronim a devenit patronul sfânt al traducătorilor. *Vulgata* (versiunea *Bibliei* în limba latină) a fost considerată mult timp una dintre cele mai bune traduceri ale *Bibliei*. Ea este însoţită de numeroase comentarii în care traducătorul explică nume de persoane, denumiri de plante şi animale, o serie de noţiuni etc. folosite în text.

Se impune astfel explicarea noţiunilor necunoscute de destinatarii traducerii, pentru a reuşi operaţia de transpunere clară a informaţiei dintr-o limbă / cultură în alta. Respectând normele de realizare a unei traduceri, un traducător nu va interveni cu astfel de explicaţii în textul propriu-zis. Pentru aceasta se utilizează un spaţiu adiacent: fie subsolul paginii, unde se dau note explicative cu referinţă la informaţia expusă pe pagina respectivă, fie notele de la sfârşitul textului sau cărţii. Ca sursă de informaţie pentru cititori pot servi, de asemenea, introducerile, prefeţele, diverse comentarii şi glosare care însoţesc textul tradus. Acestea întotdeauna sunt făcute în funcţie de limba / cultura în care s-a tradus şi ţinându-se cont

BDD-A20633 © 2008 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:06 UTC)

de destinatarul traducerii. Astfel, se consideră că operele artistice, de exemplu, trebuie refăcute / retraduse la un interval de 30-40 de ani, timp în care se formează o generație ce va avea nevoie de alt fel de explicații, de alte tipuri de comentarii, în care să se țină cont anume de specificul receptării generației date. Într-un astfel de interval de timp apar schimbări esențiale de ordin lexical, care reflectă evoluția societății, realitatea oglindită în limbă. Multe fapte istorice și de civilizație rămân tot mai departe, devin puțin cunoscute, sau chiar necunoscute pentru noile generații. Anume de aceea este necesar ca traducerile să fie realizate din nou, deja din perspectiva cunoștințelor și priorităților acestor generații. Bineînțeles, se schimbă și conținutul notelor explicative, care, având caracter funcțional, necesită o adaptare pragmatică la realitățile concrete ale timpului.

În ultimii ani cercetătorii au încercat să determine ce reprezintă totuși această informație, cum poate fi ea calificată, ce alte tipuri de informație se pretează unei analize din perspectiva relației cu textul-sursă. Astfel, în anii ’70 ai secolului XX, se conturează domeniul intertextualității, cu diversele sale strategii și forme.

Mulți autori, printre care C. Duchet, sesizează faptul că în jurul textului există o zonă, un câmp informațional, în care se reflectă condițiile comunicării și în care interacționează două tipuri de coduri: codul social, sub aspectul său de manifestare publică, și codurile ce produc sau mențin textul [Duchet, 1971, 6]. J. Dubois lansează termenul *metatext* pentru a denumi această zonă adiacentă, acest „prag” [Dubois, 1973].

În linii mari, meritul de a constitui o anumită ordine în teoriile și opiniile referitoare la spațiul extratextual, precum și de a defini în modul cel mai complet fenomenul de intertext îi revine lui G. Genette, care abordează acest subiect în cascadă în lucrările sale *Introduction à l’architexte* [Genette, 1979], *Palimpsestes* [Genette, 1982] și, mai ales, în *Seuils* [Genette, 1987]. În ultima lucrare, referindu-se la paratext, G. Genette identifică în cadrul acestuia caracteristici spațiale (amplasarea paratextului), temporale (momentul apariției și dispariției), substanțiale (alegerea imaginilor, a materialelor, a modurilor de redactare) și pragmatice (funcții și finalități). Termenul *paratext* este compus din prefixul *para-* (lângă, alături de) și cuvântul francez *texte* din lat. *textus* (țesătură), astfel G. Genette conchide că paratextul este un ansamblu de realizări discursive care însoțesc un text sau o carte[1]. Conform autorului, există două tipuri de paratext: *paratextul editorial,* care ține de editor, și *paratextul auctorial*, care îi aparține autorului. În plus, se mai adaugă două componente: *peritextul*, constituit din elementele discursive care acompaniază textul în cadrul unei cărți sau ediții, și *epitextul,* care reunește elemente discursive exterioare, situate în afara cărții.

Referindu-ne la paratext din perspectiva traducerii, putem constata că elementele necesare pentru explicitarea traducerilor pot fi regăsite în spațiul peritextului care, în asemenea situații, nu ține doar de domeniul auctorial, ci și de cel al traducătorului. În același timp, traducătorul este prezent în domeniul epitex-

BDD-A20633 © 2008 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:06 UTC)

tului prin diverse adnotări şi creaţii cu caracter publicitar, contribuind astfel la publicitatea variantei traduse a unei cărţi.

Din perspectiva exigenţelor editoriale contemporane faţă de o carte, se menţionează mai multe elemente ale paratextului: coperta, supracoperta (cu informaţia respectivă), adnotarea, dar şi textele / spoturile de reclamă din catalogul editurii sau nota asupra ediţiei – domenii aflate, de regulă, în responsabilitatea editorului, dar, în anumite cazuri, o astfel de prezentare poate să aparţină şi autorului: titluri, dedicaţii, epigrafe, prefeţe, note etc. [Lane, 2007, 11]. În virtutea mai multor factori, traducătorul se implică în crearea ambelor spaţii ale unei cărţi transpuse în altă limbă, fapt ce demonstrează, o dată în plus, cât de importantă este calitatea traducerilor efectuate. Mai mult decât atât, în procesul traducerii, dimensiunea paratextuală poate să apară chiar în textul propriu-zis al versiunii realizate, deoarece traducătorul este uneori obligat să plaseze nişte explicaţii, să nuanţeze nişte lucruri fără a recurge la subsolul paginii, căci altfel cititorul nu va putea înţelege mesajul transmis. De cele mai multe ori este vorba de dificultăţi de ordin lexical (acestea se referă mai ales la lexicul numit în unele lucrări de teoria traducerii „realii", adică lexeme referitoare la realităţi socioculturale care transmit informaţii despre organizarea socială şi politică, despre floră, faună, obiecte ce ţin de istoria şi cultura unei comunităţi lingvistice etc.), de ordin gramatical şi / sau stilistic.

Să analizăm doar un exemplu, cu versiunile respective în română şi engleză:

Господин оценил преданность и у самой ***пожарной команды****, у окошка, из которого слышалось приятное ворчание* ***валторны****, наградил пса вторым куском, поменьше,* ***золотников*** *на пять* (Булгаков, 2006, 295).

Domnul i-a apreciat devotamentul şi, în dreptul ***Comandamentului Pompierilor****, lângă o fereastră de unde se auzea sunetul plăcut al unui* ***corn****, l-a răsplătit cu o a doua bucată de salam, mai mică, de vreo cinci* ***zolotnici*** (Bulgakov, 230) (unitatea *zolotnik* este evidenţiată în textul nuvelei).

The gentelman appreciated his devotion: as they reached ***the firehouse****, he stopped by the window from which the pleasant rumbling of a* ***French horn*** *could be heard and rewarded him with a second piece, a bit smaller, just a couple of* ***ounces*** (Bulgakov, 8).

Traducerea în română oferă cititorului o notă la subsolul paginii pentru unitatea împrumutată *zolotnik* – veche măsură de greutate rusească de 4,26 gr; în versiunea engleză se recurge la o adaptare, folosindu-se chiar în text unitatea *ounces*, mai clară pentru cititorii anglofoni (unitate de măsură egală cu 28,34 gr).

Sintagma *пожарная команда*, folosită cu sens generic în original şi în traducerea în engleză *the firehouse*, devine nume propriu în versiunea în română *Comandamentul Pompierilor*, reflectând alegerea traducătorului, căci şi în română s-ar fi putut utiliza o sintagmă de tipul *unitatea de pompieri*.

BDD-A20633 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:06 UTC)

Denumirea instrumentului muzical *валторна*, este tradusă în română prin *corn*, iar în engleză este utilizată varianta *French horn,* adaptată din nou la realitatea socioculturală respectivă (instrument muzical inventat în Germania şi perfecţionat mai apoi în Franţa. De aceea în tradiţia anglofonă se păstrează anume această variantă de *French horn*).

Aşadar, în procesul traducerii, elementele paratextului pot fi prezente şi în textul propriu-zis.

Privind cărţile de literatură artistică expuse într-o librărie sau ediţiile noi de pe rafturile unei biblioteci, observăm că majoritatea dintre ele au pe coperte sau în text diverse imagini, care completează (prin reprezentări obiective ale realităţii sau prin forme abstracte) conţinutul lucrării respective. Interesantă ni se pare opţiunea pentru imagini la ilustrarea textelor traduse. Am analizat, în acest sens, imaginile de pe culegerea de scrieri ale lui Mihail Bulgakov în limba rusă, editată în 1989 (Chişinău, Editura Literatura Artistică) cu titlul *Дьяволиада* şi din altă culegere, editată în 2006 şi intitulată *Собачье сердце* (Москва, ЭКСМО); au fost examinate în acest sens şi traducerile în limba română *Inimă de câine* (Iaşi, Polirom, 2003) şi în limba engleză *Heart of a Dog* (New York, Grove Press, 1968, reeditată în 1987).

Prima constatare este că alegerea imaginilor variază de la o ediţie la alta, ceea ce, desigur, este firesc: în ediţia de limba rusă din 1989 (*Дьяволиада*) imaginea poartă mai curând un caracter de simbol şi reflectă conţinutul nuvelei care a fost selectată pentru titlul culegerii (o pisică desenată schematic; se folosesc culorile neagră şi albă pentru a trasa conturul animalului). Ediţia în rusă din 2006 conţine pe copertă o imagine în cerc a celor două personaje principale din nuvela *Inimă de câine*, adică a profesorului Preobrajenski (din imagine este clar că profesorul este medic) şi a lui Şaricov (într-o vestimentaţie reprezentând un amestec de stiluri: costum de gală cu papion, mănuşi albe, chipiu purtat mai mult de reprezentanţii păturilor sărace ale societăţii ruseşti, simbol al proletariatului revoluţionar, iar la piept având o panglică roşie, simbol al revoluţiei). Pe copertele traducerilor sunt reprezentate imagini adaptate la realitatea spaţiului sociocultural al limbii în care se traduce, dar şi nişte elemente ale realităţilor textului-sursă. Imaginile au rolul de a-l introduce pe destinatarul traducerii în contextul operei şi de a oferi cititorului un suport suplimentar pentru decodificarea textului. Astfel, pe coperta cărţii care conţine traducerea în limba engleză este plasată imaginea unui câine îmbrăcat într-un costum de calitate, se întrezăreşte marginea unei cămăşi. Profilul câinelui este asemănător cu cel al unui lup şi comportă mărci evidente ale agresivităţii. Sub desen apare prima informaţie de ordin paratextual care, împreună cu imaginea descrisă, trebuie să suscite interesul potenţialului cititor: „The author of *The Master and Margarita* and *Heart of a Dog* is one of the few truly great writes produced by the Soviet Union" – „Saturday Review"[2]. Varianta tradusă în limba română are pe copertă o imagine care transmite un tablou oarecum general al Uniunii Sovietice din perioada care corespunde evenimentelor descrise în culegerea respectivă, în special, fragmente de lozinci, afişe etc. Din descrierile imaginilor expuse pe co-

BDD-A20633 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:06 UTC)

perţile cărţilor la care ne-am referit, putem trage concluzia despre importanţa alegerii reuşite a simbolurilor iconice, acestea constituind o dimensiune paratextuală importantă care contribuie la reuşita receptării traducerii, intervenind prin transpunerea informaţiei cu caracter intersemiotic (literatură şi pictură, adică scriere şi imagine).

În concluzie, constatăm că paratextul este un instrument pragmatic eficient, care permite adaptarea unei traduceri pe plan interlingval, semiologic, cronologic, social, cultural ş.a. Un bun traducător va profita din plin de posibilităţile oferite de această dimensiune, pentru a realiza traduceri de o calitate înaltă.

NOTE

[1] „L' ensemble de productions discursives qui accompagnent le texte ou le livre".

[2] „Autorul lucrărilor *Maestrul şi Margarita* şi *Inimă de câine* este unul dintre puţinii scriitori veritabili, pe care i-a dat Uniunea Sovietică", Revista „Saturday Review".

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. C. Duchet, *Pour une sociocritique, ou variations sur un incipit* // Littérature, Paris, Larousse, 1971.
2. J. Dubois, *L' Assommoir d' E. Zola: société, discours, idéologie*, Paris, Larousse, 1973.
3. G. Genette, *Introduction à l'architexte*, Paris, Seuil, 1979.
4. G. Genette, *Palimpsestes*, Paris, Seuil, 1982.
5. G. Genette, *Seuils*, Paris, Seuil, 1987.
6. Ph. Lane, *Periferia textului*, Iaşi, Institutul European, 2007.

BDD-A20633 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:00:06 UTC)